

Met hen kun je lezen en schrijven

CREATIEF SCHRIJVEN ALS BOUWSTEEN VOOR EEN VERSTEVIGD LITERATUURCURRICULUM

Steeds meer docenten zetten creatief schrijven op het programma en de tijd lijkt rijp om het tot een volwaardig onderdeel van het literatuuronderwijs te maken. In dit artikel laten de auteurs zien wat de meerwaarde hiervan is en hoe docenten creatief schrijfonderwijs kunnen inzetten om de leerlijn literatuur te verstevigen bij het schoolvak Nederlands.

RUDIE VERBUNT & ANNA VAN STRIEN-WINDGASSEN

De afgelopen maanden bevatte *Levende Talen Magazine* interessante lesideeën voor creatief schrijven, gericht op verbetering van taalvaardigheid en van literaire competentie. Dit is de eerste stap in de richting van een verstevigd literatuurcurriculum, aangezien creatief schrijven in meeste lesmethoden en curricula op middelbare scholen weinig structurele aandacht krijgt. Nu lijkt ons de tijd rijp om de tweede stap te zetten in de vorm van een leerlijn creatief schrijven. Hiermee kan het onderdeel stevig verankerd worden in het literatuurcurriculum en bijdragen aan een verantwoorde toetsing van literaire ontwikkeling.

Onder de motorkap van de literatuur

Waarom kiezen we nu eigenlijk voor creatief schrijven als middel ter versteviging van het literatuurcurriculum? Met de juiste boeken en verwerkingsopdrachten komen we toch ook al een heel eind? Het antwoord hierop is volgens ons eenvoudig: literatuur lezen alleen zorgt voor een tamelijk beperkte opvatting van wat literatuur is en welke mogelijkheden literatuur biedt.

Voor te veel leerlingen staat literatuur nog gelijk aan complexe romans over zware thema's, terwijl literatuur eigenlijk alomtegenwoordig is en zelfs een belangrijke rol speelt in de leefwereld van leerlingen. Liedjes en videoclips zitten bijvoorbeeld vol intertekstualiteit en televisieseries bevatten complexe verhaallijnen en

Foto: Anda van Riet

karakterontwikkelingen. Daarnaast maken vrijwel alle media gebruik van postmoderne verteltechnieken en -stijlen: zelfs in Disneyfilms en in blockbusters als *Deadpool* wordt er gespeeld met betrouwbaarheid van vertellers en het direct aanspreken van de kijker. Dat leerlingen de koppeling tussen literatuuronderwijs en het literaire in hun leefwereld nog niet maken, heeft effect op hun motivatie voor het onderdeel op school en daarmee op hun literaire ontwikkeling.

Creatief schrijven kan de drempel verlagen en deze koppeling bewerkstelligen. Op het moment dat leerlingen zelf schrijven, kijken ze onder de motorkap van de literatuur: ze zien wat werkt en wat niet, en waarom auteurs, filmmakers en verhalenvertellers bepaalde keu-

zes maken. Dit zorgt voor een verdiepende leeservaring en voor een verdiepende kijk-, luister- en vertelervaring: leerlingen worden écht literair competent, aangezien ze zich bezighouden met het hele systeem van literair vertellen in plaats van alleen met literair lezen.

Dezelfde leerdoelen

Er zijn ook belangrijke didactische redenen om leerlingen te laten schrijven. Zo biedt creatief schrijven veel ruimte voor eigen inbreng. In het verlengde hiervan biedt creatief schrijven de mogelijkheid tot differentiatie. Leerlingen kunnen aan hun eigen leerdoelen werken, ze kunnen op hun eigen niveau met schrijven bezig zijn en ze kunnen zelf aangeven op welk gebied of

in welk genre ze zich willen ontwikkelen. Bovendien kan creatief schrijven ook bijdragen aan de ontwikkeling van de schrijfvaardigheid.

De allerbelangrijkste reden is echter dat met creatief schrijven grotendeels dezelfde leerdoelen te bereiken zijn als met literair lezen. Als we bijvoorbeeld kijken naar

de leerdoelen die Theo Witte in zijn raamwerk gesteld heeft (<www.literaryframework.eu>), zien we veel doelen die misschien wel gemakkelijker met creatief schrijven dan met literair lezen te bereiken zijn. Neem doelen als ‘Oog krijgen voor het schrijfproces van een auteur’ en ‘Onderzoeken van het effect van bepaalde verteltech-

nieken’, en het wordt duidelijk welke rol creatief schrijven hierbij kan spelen.

Van doelen naar een leerlijn

In onze leerlijn (zie kader 1) hebben we de doelen uit Theo Wittes raamwerk verbonden aan leerjaren, literaire

niveaus, lesactiviteiten en toetsing. De manier waarop we dat gedaan hebben, is gebaseerd op enkele ontwerpprincipes.

Voor wat doelen en activiteiten betreft, hebben we gezocht naar een logische volgorde. Deze volgorde bevat een geleidelijke toename van complexiteit. Hierbij

	ONDERBOUW			BOVENBOUW		
	jaar 1	jaar 2	jaar 3	jaar 4	jaar 5	jaar 6
	ontwikkeling naar niveau 1 / 2 (Witte, 2008)			ontwikkeling van niveau 1 / 2 naar niveau 2 / 3, naar niveau 4 / 5 / 6 (Witte, 2008)		
LEERDOELEN	<p>naar niveau 1</p> <ul style="list-style-type: none"> • de wereld van fictie ontdekken • emotioneel reageren op de tekst • verband leggen met persoonlijke kennis en ervaringen om de tekst te begrijpen • interesses omschrijven en delen • positieve (lees)ervaring opdoen • ontwikkelen van verbeeldingskracht 	<p>naar niveau 2</p> <ul style="list-style-type: none"> • oog krijgen voor het schrijfproces van een auteur • verband leggen tussen situaties en problemen in een tekst en de maatschappij • identificeren, ontwikkelen van empathie met een personage • elementaire kenmerken van genres identificeren • bewustwording van voorkeuren voor genres 	<p>naar niveau 3</p> <ul style="list-style-type: none"> • verbreden van kennis en begrip van de wereld • ontdekken van en nadenken over ethische en morele kwesties • kritisch nadenken over het gedrag van het personage • reconstrueren van de ontwikkeling van een personage • onderscheiden en verwerken van meerdere verhaallijnen • bewust worden van verschillende betekenislagen in de tekst • herkennen van de rol van verteltechnieken • experimenteren met verschillende verteltechnieken 	<p>naar niveau 4</p> <ul style="list-style-type: none"> • reageren op nieuwe/onbekende kwesties • meerdere betekenislagen herkennen • onderzoeken van het effect van bepaalde verteltechnieken • motiveren van voorkeur voor bepaalde verteltechnieken <p>naar niveau 5</p> <ul style="list-style-type: none"> • verbanden leggen tussen teksten en verschillende contexten, waaronder geschiedenis en literatuurgeschiedenis, kunst, filosofie, politiek • onderzoeken van (intertekstuele) relaties tussen teksten • evalueren van de gevolgen van ambiguïteit en het gebruik van symboliek <p>naar niveau 6</p> <ul style="list-style-type: none"> • vergelijken van literatuur uit verschillende perioden en bewegingen met andere kunstvormen • kennismaken met en nadenken over de stijl en het wereldbeeld van auteurs 		

Kader 1. Geïntegreerde leerlijn creatief schrijven: vwo-leerlijn

	ONDERBOUW			BOVENBOUW		
	jaar 1	jaar 2	jaar 3	jaar 4	jaar 5	jaar 6
	ontwikkeling naar niveau 1 / 2 (Witte, 2008)			ontwikkeling van niveau 1 / 2 naar niveau 2 / 3, naar niveau 4 / 5 / 6 (Witte, 2008)		
INHOUD	<p>van spreken naar spreken en schrijven:</p> <ul style="list-style-type: none"> • werken vanuit het verhaal vertellen naar een verhaal schrijven, en van persoonlijk / bekend naar fictief / onbekend (voor suggesties: Dixhoorn, 2003; Van Loon, 2003) <p>van kijken en lezen naar kijken, lezen en schrijven:</p> <ul style="list-style-type: none"> • voorbereidend schrijven bij het lezen over het thema van het werk ter verhoging van emotionele betrokkenheid • na het lezen werken met creatieve verwerkingsopdrachten 	<p>kijken, lezen, spreken en schrijven:</p> <ul style="list-style-type: none"> • werken vanuit bekende genres (thriller), leerlingen samen laten schrijven en elkaar verhalen laten presenteren (voor suggesties: Van Silfhout, 2016) • werken vanuit nieuwsberichten / artikelen over moeilijke kwesties; leerlingen in fictie laten reageren (proza, poëzie) • bij verwerkingsopdrachten van gelezen werken nadruk leggen op rol van personages 	<p>kijken, lezen, spreken en schrijven:</p> <ul style="list-style-type: none"> • leerlingen leren werken met vormvaste genres (fabels, sprookjes, sonnetten, prozagedichten, zeer korte verhalen) • werken vanuit literaire thema's en motieven: leerlingen korte verhalen laten schrijven vanuit een gekozen thema en motief • werken met dialogen, met personages in combinatie van thema's en motieven, en bij verwerking zoeken naar uitdagende vormen (video, scenario etcetera) 	<p>kijken, lezen, spreken en schrijven:</p> <p>naar niveau 4</p> <ul style="list-style-type: none"> • werken vanuit opiniestukken over actuele thema's en leerlingen daarover laten schrijven • werken met literaire stijloefeningen (Queneau): eenzelfde verhaal op twee verschillende manieren vertellen • een kort verhaal omzetten in een scenario, of andersom <p>naar niveau 5</p> <ul style="list-style-type: none"> • persiflage / parodie schrijven (verhaal, film, poëzie, toneel) van hedendaagse en historische werken • leerlingen laten schrijven vanuit een historische context • oefenen met intertekstualiteit <p>naar niveau 6</p> <ul style="list-style-type: none"> • interdisciplinair werk laten maken, in samenwerking met kunstvakken (graphic novel, opera, musical) • literair-essayistisch schrijven over gelezen werken, gekoppeld aan filosofische en hedendaagse thema's, eigen ontwikkeling en/of persoonsvorming 		
TOETSING	<ul style="list-style-type: none"> • werken met een lees-, kijk-, spreek- en schrijfportfolio van jaar 1 naar jaar 3 • geen productbeoordeling, alleen procesbeoordeling (welke leerdoelen stel je? hoe heb je geprobeerd die doelen te bereiken? wat ga je doen om je volgende doelen te bereiken?) 			<ul style="list-style-type: none"> • werken met een lees-, kijk-, spreek- en schrijfportfolio van jaar 4 naar jaar 6 • proces- en productbeoordeling: geleverde schrijfproducten laten meewegen in de eindbeoordeling van het onderdeel literatuur op het schoolexamen 		

Op het moment dat leerlingen zelf schrijven, kijken ze onder de motorkap van de literatuur: ze zien wat werkt en wat niet

moet er ruimte zijn voor differentiatie en er moet sprake zijn van aansluiting bij de leefwereld en het niveau van leerlingen.

Ook hebben we gekeken naar de praktische toepasbaarheid voor verschillende schooltypen. We hebben een vwo-leerlijn ontworpen, aangezien deze alle niveaus uit het raamwerk kan bevatten. De leerlijn kan echter gemakkelijk omgebouwd worden naar een leerlijn voor andere onderwijstypen; de doelen en activiteiten tot en met niveau 3 kunnen bijvoorbeeld in dezelfde vorm een leerlijn voor vmbo-t vormen, en de leerlijn is gemakkelijk om te bouwen tot een havovariant, met doelen tot en met niveau 4 of 5.

Ten slotte vinden we het belangrijk om literatuur te benaderen als een totaalvaardigheid: literatuuronderwijs met aandacht voor lezen, schrijven, luisteren, kijken en spreken, zoals Marloes Schrijvers in haar recente publicatie *Integratie van fictie- en literatuuronderwijs met gespreksvaardigheden en schrijfvaardigheid* (2018) aanraadt. Leerlingen kunnen bijvoorbeeld aan de slag met scenarioschrijven en met dialogen schrijven. Vervolgens kunnen zij deze teksten in de praktijk brengen, wat aanknopingspunten biedt voor spreek- en gespreksvaardigheid. In het verlengde hiervan worden de activiteiten 'zo echt mogelijk' gemaakt: leerlingen lezen bijvoorbeeld scenario's of kijken naar films om te ontdekken hoe ze

We hebben een lessenreeks ontwikkeld die de overgang van fictieonderwijs in de onderbouw naar literatuuronderwijs in de bovenbouw versoepelt. De lessenreeks past in de leerlijn die in dit artikel beschreven is en bestaat uit vier lessen, waarin leerlingen aan de slag gaan met het schrijven van een zeer kort verhaal. Hiervoor lezen zij teksten en kijken ze naar een korte film, om vervolgens zelf in groepen aan de slag te gaan met brainstormen, peer-feedback en samenwerkingsopdrachten.

Wilt u de lesbrief ontvangen waarin de vier lessen zijn uitgewerkt? Stuur dan een e-mail naar <jongeschrijver@gmail.com>.

Kader 2. Vier lessen creatief schrijven: op weg naar niveau 3

zelf een scenario kunnen schrijven. Dit sluit aan bij de gedachten over genredidactiek en geïntegreerd lees- en schrijfonderwijs, zodat leerlingen tekstvaardig worden (Gibson & Van der Leeuw, 2016).

Praktische invulling van de leerlijn

Op basis van deze voorwaarden beginnen we in de eerste klas met verhalen vertellen. Leerlingen kennen deze vorm uit het basisonderwijs en dat kunnen we in het voortgezet onderwijs gebruiken. Leerlingen kunnen bijvoorbeeld vanuit de voor hen bekende vertelkring werken aan hun vertelvaardigheid. Ze kunnen vanuit een persoonlijk verhaal toewerken naar fictieve verhalen, en vanuit een bekend verhaal naar een onbekend of zelfs zelfbedacht verhaal. Daarnaast kunnen zij schrijven als voorbereiding op het lezen, aangezien dat de leesbetrokkenheid en waardering voor het werk kan verhogen (Janssen & Van den Bergh, 2010). Zo kunnen ze een kort tekstje schrijven over het thema van een boek voordat ze het gaan lezen, of ze kunnen beschrijven welke zaken ze interessant vinden, om op basis daarvan tot een boekkeuze te komen.

In jaar twee en drie kunnen deze vaardigheden verder uitgebouwd worden. Leerlingen kunnen een bekend verhaaltje schrijven (spookverhaal, detective, thriller) en ze kunnen verhalen schrijven over actuele kwesties met nieuwsberichten. Deze aanpak verruimt hun leefwereld en vergroot emotionele betrokkenheid en inzicht in genrekenmerken.

Al deze activiteiten zorgen ervoor dat leerlingen in de bovenbouw aan de slag kunnen met literair lezen, kijken, spreken en schrijven. In leerjaar vier kunnen ze bijvoorbeeld vanuit maatschappelijke en/of literaire thema's schrijven en ze kunnen gaan spelen met literaire technieken, zoals te zien is in onze lessuggestie (kader 2). Zo ervaren leerlingen hoe auteurs en hoe zij zelf verhalen een literaire betekenislaag geven met verschillende verhaalelementen, zoals personages, focalisatie, motieven, tijd en ruimte. In leerjaar vijf en zes kunnen ze deze vaardigheden koppelen aan literatuurgeschiedenis, intertekstualiteit en de historische context van werken, en daarnaast kunnen leerlingen zich bekwaamen in literair schrijven over literatuur door essayistische schrijfoopdrachten te maken.

Creatief schrijven behoort een belangrijk onderdeel te zijn van ons literatuuronderwijs

Specialisten en duizendpoten

De charme van deze werkwijze is dat leerlingen nog meer eigenaar kunnen worden van hun literatuuronderwijs dan wanneer ze alleen maar hun eigen boeken kiezen. Leerlingen kunnen zich specialiseren in bepaalde genres of juist in bepaalde thema's. Met de juiste docentenbegeleiding ontwikkelen leerlingen zo een literaire vaardigheid in de breedte én de diepte. Een leerling kan zich bijvoorbeeld ontwikkelen tot een briljante scenarioschrijver of juist tot een literaire duizendpoot met een sterk eigen idee. Tegelijkertijd leren leerlingen niet alleen wat over technieken, analyse en interpretatie, maar ze leren ook op welke manieren literatuur kan bijdragen aan persoonsvorming en aan vergroting van zelfkennis en kennis over de wereld.

Creatief schrijven kan onderdeel uitmaken van het schoolexamen literatuur via een lees-schrijfportfolio. Leerlingen schrijven in de bovenbouw verschillende typen literaire teksten naar keuze. Zij koppelen deze in het portfolio aan de gelezen werken, het literaire-begrippenapparaat en eventueel de literatuurgeschiedenis.

Als leerlingen bijvoorbeeld een scenario schrijven, lezen zij een 'sterk voorbeeld', zoals *De Jossen* van Tom Lanoye. Ze beschrijven welke elementen uit het voorbeeld zij zelf ook willen inzetten. Als de leerlingen hun scenario hebben voltooid, bekijken zij gestructureerd terug op het ontstaansproces en de gestelde doelen in een procesverslag. Daarin maken leerlingen koppelingen tussen de geschreven en de gelezen tekst.

De docent kan zo meerdere titels voor de leeslijst op zinnige wijze toetsen. Als de docent wil vasthouden aan een mondeling examen, zou dit op basis van het lees-schrijfportfolio kunnen plaatsvinden. Hierbij kan een docent aandacht besteden aan de vraag wat de combinatie van het lezen en schrijven de leerlingen heeft opgeleverd.

Kader 3. Lees-schrijfportfolio als onderdeel van het schoolexamen literatuur: een scenario

Bovendien kunnen we een leerling in deze opzet zowel op proces als op product toetsen. Het cijfer voor literatuur wordt niet meer alleen afhankelijk van een schriftelijke toets, een leesdossier en/of een mondeling, maar het wordt gevormd door producten, reflectie op het leerproces en de bijdrage die de gekozen aanpak geleverd heeft in de ontwikkeling van de literaire competentie. De gekozen leerdoelen, teksten en schrijfproducten bieden daarbij mooie aanknopingspunten om als eindtoets (eventueel) een gesprek over literatuur te voeren (zie kader 3).

Kortom: onderwijs in creatief schrijven zou niet beperkt moeten blijven tot losse lessenreeksen, individuele initiatieven of verwerkingsopdrachten in de onderbouw; het behoort een belangrijk onderdeel te zijn binnen ons literatuuronderwijs. Creatief schrijven biedt leerlingen inzicht in wat literatuur is, welke thema's en verhalen ertoe doen en op welke manieren literatuur bijdraagt aan persoonlijke, intellectuele en culturele vorming. Door te schrijven kunnen leerlingen met een echt doel literatuur lezen en analyseren; ze verdiepen zich in genres om uiteindelijk zelf deze genres te beoefenen. Bovendien zorgt onderwijs in creatief schrijven ervoor dat we als docenten met proces- én productbeoordeling een echt oordeel kunnen vellen over de literaire ontwikkeling die een leerling doormaakt. Hoogste tijd dus om creatief schrijven op te nemen in ons curriculum. ■

LITERATUUR

- Dixhoorn, F. van. (2003). Verhalen vertellen. *Levende Talen Magazine*, 90(5), 5–8.
- Gibson, M., & Leeuw, B. van der. (2016). Geïntegreerd lees- en schrijfonderwijs in het voortgezet onderwijs. *Tijdschrift Taal*, 7(10), 12–20.
- Janssen, T., & Bergh, H. van den. (2010). Het effect van creatief schrijven op het lezen van korte verhalen. *Levende Talen Tijdschrift*, 11(1), 3–15.
- Loon, R. van. (2003). In drieën – Vertellen in de klas. *Levende Talen Magazine*, 90(5), 8–12.
- Schrijvers, M. (2018). *Integratie van fictie- en literatuuronderwijs met gespreksvaardigheden en schrijfvaardigheid: Een verkenning van praktijkgerichte initiatieven*. Enschede: SLO.
- Silfhout, G. van. (2016). Ik ren harder en probeerde de persoon af te schudden: Een lessenserie geïntegreerd literatuur-, lees- en schrijfonderwijs. *Van 12 tot 18*, 26(1), 12–14.
- Witte, T. (2008). *Het oog van de meester: Een onderzoek naar de literaire ontwikkeling van havo- en vwo-leerlingen in de tweede fase van het voortgezet onderwijs*. Delft: Eburon.